

Dorota Siemieniecka,
Kamila Majewska

Hejt i mowa nienawiści w Internecie – praktyczne wskazania dla służb mundurowych i ich rodzin

Hatred and hate speech online – practical guidelines for uniform services and their families

Celem artykułu jest ukazanie praktycznych sposobów reagowania na zjawisko hejtu i mowy nienawiści kierowanej wobec służb mundurowych i ich rodzin. W tekście zdefiniowano pojęcia hejtu i mowy nienawiści, opisano cechy osoby hejtującej i motywy jej działania w odniesieniu do teorii i badań wyjaśniających agresywne zachowania werbalne. Kolejno przytoczono przykładowe sytuacje hejtu i mowy nienawiści kierowane wobec służb mundurowych i wyniki badań realizowanych w tym obszarze problemowym. Tekst kończą wskazania dla służb mundurowych i ich rodzin dotyczące sposobów reagowania i komunikacji w sytuacjach doświadczania hejtu i mowy nienawiści.

Słowa kluczowe: hejt, mowa nienawiści, edukacja, pedagogika medialna, profilaktyka przemocy w sieci Internet.

The aim of the article is to show practical ways of reacting to the phenomenon of hate and hate speech directed at uniformed services and their families. The text defines the concepts of hate and hate speech, describes the characteristics of the hater and the motives of his actions in relation to theories and research explaining aggressive verbal behavior. Subsequently, examples of situations of hate and hate speech directed at uniformed services and the results of research carried out in this problem area are presented. The text ends with guidelines for uniformed services and their families on how to react and communicate in situations of experiencing hate and hate speech.

Key words: hatred, hate speech, edukacation, Media pedagogy, prevention of violence on the Internet.

Pojęcie hejtu i mowy nienawiści

Problematyka hejtu stanowi zainteresowanie badaczy z różnych obszarów wiedzy, m.in. psychologii społecznej, nauk o komunikacji (lingwistyki, językoznawstwa), prawa i pedagogiki medialnej.

W przypadku służb mundurowych w sytuacji doświadczania hejtu zastosowanie mają przepisy kk z art. 212 dotyczące zniesławienia (Dz.U.2022.1138)¹, które stanowią: „§ 1. Kto pomawia inną osobę, grupę osób, instytucję, osobę prawną lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej o takie postępowanie lub właściwości, które mogą poniżyć ją w opinii publicznej lub narazić na utratę zaufania potrzebnego dla danego stanowiska, zawodu lub rodzaju działalności, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności. § 2. Jeżeli sprawca dopuszcza się czynu określonego w § 1 za pomocą środków masowego komunikowania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. § 4. Ściganie przestępstwa określonego w § 1 lub 2 odbywa się z oskarżenia prywatnego”². Kolejnym jest artykuł 216 i określa on sytuację doświadczania zniewagi (Dz.U.2022.1138): „§ 1. Kto znieważa inną osobę w jej obecności albo choćby pod jej nieobecność, lecz publicznie lub w zamiarze, aby zniewaga do osoby tej dotarła, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności. § 2. Kto znieważa inną osobę za pomocą środków masowego komunikowania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. (...) § 5. Ściganie odbywa się z oskarżenia prywatnego”³. W przypadku funkcjonariuszy mundurowych z pewnością skuteczną formą walki z hejtem w sytuacjach zniesławienia czy znieważenia jest „przygotowanie przez profesjonalnego pełnomocnika przedsądowego wezwania do zaprzestania naruszania m.in. godności i czci konkretnej osoby skierowane do autora obraźliwych

¹ <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683/art-216>, [dostęp: 5.11.2022].

² <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683/art-216>, [dostęp: 5.11.2022].

³ <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683/art-212> [dostęp: 5.11.2022].

treści”⁴. W *Gazecie Policyjnej Hejt Stop* czytamy, że „Nie można też wykluczyć, że w pewnych szczególnych okolicznościach hejt, ukierunkowany na indywidualnego funkcjonariusza, polegający na jego nękanii, stwarzaniu poczucia zagrożenia, zwłaszcza o członków rodziny, może przybrać postać przestępstwa, o którym mowa w art. 190a kk (uporczywe nękanie, inaczej stalking). Co istotne, ochrona przewidziana w art. 212 kk przysługuje także Policji jako formacji”. Zastosowanie mają też przepisy o „naruszeniu nietykalności (art. 222 kk), czynnej napaści (art. 223 kk) i znieważeniu funkcjonariusza publicznego (art. 226 kk)”⁵. Kamila Marlena Ziemian zwraca uwagę na inne przepisy mające tu również zastosowanie, tj. dotyczące mowy nienawiści (art. 256 § 1 kk). Zwraca uwagę, że „przestępstwo hejtu internetowego wyczerpuje również znamiona art. 141 kodeksu wykroczeń”⁶.

Definicje hejtu koncentrują się na rozumieniu tego pojęcia jako słownego komentarza zamieszczonego w sieci Internet o charakterze agresywnym lub obraźliwym⁷, jest on również ujmowany w kategorii czynności (mówimy wtedy o hejtowaniu). Zwraca się uwagę, że hejt jest „negatywnym skutkiem rozpowszechnienia komunikacji internetowej”⁸.

Warto zwrócić uwagę na cechy komunikatów hejterskich, do których można zaliczyć: intencjonalność (stanowi ona przejaw uczuć i emocji nadawcy) oraz niską wartość informacyjną⁹. Komunikat ten oddziałuje na odbiorcę poprzez deprecjonowanie go¹⁰ i wywołuje określone emocje,

⁴ W. Matela-Marszałek, Infor.pl, „Hejtowanie w Internecie ma negatywne i poważne konsekwencje dla obydwo stron” – przekonuje dr Anna Stasiak-Apelska – radca prawny, 2021, <https://www.infor.pl/prawo/prawa-konsumenta/konsument-w-sieci/5274165,Dr-Anna-Stasiak-Apelska-Hejt-jest-wszehobecny.html>, [dostęp: 5.11.2022].

⁵ M. Będziejewska-Michalska, Hejt Stop, „Gazeta Policyjna”, 183, 2020, <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2020/numer-183-czerwiec-2020/189935,HEJT-STOP.html>, [dostęp: 5.11.2022].

⁶ K.M. Ziemian, Hejt internetowy jako zniewaga oraz zniesławienie, „Roczniki Administracji i Prawa”, 3, XXI, 2021, s. 76-86, https://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_5604_01_3001_0015_7554, [dostęp: 5.11.2022].

⁷ 7 Hejt, <https://sjp.pwn.pl/sjp/hejt;5580544.html>, [dostęp: 5.11.2022].

⁸ A. Naruszewicz-Duchlińska, Hejt czy nie hejt? Oto jest pytanie. Wstępne rozważania o internetowych definicjach i opisach hejtu, *Prace Językoznawcze*, XXIII/2, 2021, s.303-316.

⁹ A. Naruszewicz-Duchlińska, Nienawiść w czasach Internetu, *Novae Res*, Gdynia 2015, s. 25, za: J. Gajda, *Agresja językowa w stosunkach międzyludzkich*, [w:] W. Gruszczyński, *Język narzędziem myślenia i działania*, red. Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2002, s. 26.

¹⁰ A. Naruszewicz-Duchlińska, Nienawiść w czasach Internetu, *Novae Res*, Gdynia 2015, s. 25, za: J. Gajda, *Agresja językowa w stosunkach międzyludzkich*, [w:] W. Gruszczyński, *Język narzędziem myślenia i działania*, red. Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2002, s. 11, za: M. Peisert, *Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 40.

reakcje i stany¹¹. Reakcjami takimi może być pojawienie się u adresata hejtu różnych uczuć i emocji, a mianowicie: lęku, smutku, niepokoju, strachu przed oceną innych osób (ofiary mogą doświadczać wtórnej wiktyimizacji w sytuacji wspierania szkodliwych działań hejtera przez innych użytkowników Internetu), bezradność, ból, gniew, złość, obawa, wstyd i in. Badania realizowane w 2020 i 2021 roku, które objęły młodych użytkowników Internetu, wskazują, że młodzież reaguje na stosowaną wobec nich przemoc w sieci obojętnością, smutkiem i strachem (reakcje te dotyczyły sytuacji, w których młodzi ludzie byli poniżani, straszeni, szantażowani, wyzywani, inne osoby podszywały się pod nie lub upowszechniały poniżające materiały)¹². Hejt stanowi agresję destrukcyjną o podłożu psychicznym, społecznym i kulturowym¹³. Przyczyn agresywnych zachowań¹⁴ hejterów należy upatrywać we frustracji, trudnej sytuacji życiowej, w jakiej znalazła się ta osoba i wynikającego z niego stanu niezadowolenia, napięcia i potrzeby jego rozładowania. W zachowaniach tych dostrzega się powtarzalność i cykliczność. Jacek Pyżalski opisał różnice pomiędzy bullyingiem i cyberbullyingiem. Ten drugi charakteryzuje: trwałość (*persistence*), możliwość wyszukiwania (*searchability*), kopiowalność (*replicability*), występowanie tzw. niewidzialnej publiczności (*invisible audience*)¹⁵.

Szczególne zainteresowanie zwracają motywy działań hejterów, u podstaw których mogą leżeć: chęć dominacji, zwrócenia na siebie uwagi, umocnienia swojej pozycji w grupie lub na forum. Zachowania te

¹¹ A. Naruszewicz-Duchlińska, Hejt czy nie hejt? Oto jest pytanie. Wstępne rozważania o internetowych definicjach i opisach hejtu, *Prace Językoznawcze*, XXIII/2, 2021, s.303-316, za: M. Jaworska, Fenomen hejtu – próba konceptualizacji. „*Studia Methodologica*” 49, s. 73-86. http://studiamethodologica.com.ua/en_CA/monika-jaworska-fenomen-hejtu-pro-ba-konceptualizacji/, [dostęp: 5.11.2022].

¹² Młodzież 13+ wspierana i będąca pod opieką Stowarzyszenia „SOS Wioski Dziecięce w Polsce”. Ankieta przeprowadzona w ramach kampanii społecznej „Przemoc w Internecie zostawia niewidzialne rany”, <https://api.ngo.pl/media/get/150113>.

¹³ D. Siemieniecka, M. Skibińska, K. Majewska, *Cyberagresja. Zjawisko, skutki, zapobieganie*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2020, s. 99, za: A. Naruszewicz-Duchlińska, *Nienawiść w czasach Internetu*, *Novae Res*, Gdynia 2015, s. 25, za: J. Gajda, *Agresja językową w stosunkach międzyludzkich*, [w:] W. Gruszczyński, *Język narzędziem myślenia i działania*, red. Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2002, s. 61.

¹⁴ M. Peisert, *Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 22, za: A.S. Reber, *Słownik psychologii*, red. I. Kurcz, K. Skarżyńska, Scholar, Warszawa 2000, s. 28.; J. Pyżalski, *Agresja elektroniczna wśród dzieci i młodzieży*, GWP, Sopot 2001.

¹⁵ J. Pyżalski, *Agresja elektroniczna dzieci i młodzieży – różne wymiary zjawiska*, https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/5379/1/agresja_elektroniczna_dzieci_i_mlodziwiez.pdf, s.6, za: D. Boyd, *Why youth (heart) social network sites: the role of networked publics in teenage social life*, [w:] D. Buckingham (red.), *Mc Arthur Foundation on Digital Learning – youth, identity, and digital media volume*, Cambridge, MIT Press, 2007. [dostęp: 5.11.2022].

przynoszą sprawcy pewne korzyści, a są nimi: satysfakcja, złośliwa radość i można je wiązać z niskim poziomem empatii, tendencją do przekraczania przyjętych norm społecznych¹⁶ (co może być powodowane np. uzależnieniem).

Alina Naruszewicz-Duchlińska dokonała analizy empirycznej pojęcia *hejt* i zwróciła uwagę na to, że z jednej strony opisywane jest ono jako forma agresywnych wypowiedzi, z drugiej zaś wiąże się ze słownym okazywaniem nienawiści. Hejt stanowi czynność negatywną i intencjonalną¹⁷. Należy jednak odróżnić je od mowy nienawiści, która stanowi „każdego rodzaju przemoc werbalną wobec grup i osób ze względu na określoną cechę, którą one posiadają. (...) uwzględniającą obraźliwe wypowiedzi (...) na temat cech, na które albo wcale nie mamy wpływu, albo ten wpływ jest ograniczony (...). W tym ujęciu mowa nienawiści odnosi się do takich cech, jak: kolor skóry, rasa, narodowość, przynależność etniczna, orientacja seksualna, wyznanie religijne lub bezwyznaniowość, lecz także płeć, pochodzenie społeczne, czy również niepełnosprawność”¹⁸. W Raporcie CBOS z 2007 r. pt. *Spoleczna percepcja przemocy werbalnej i mowy nienawiści-komunikat z badań* Michał Feliksiak zwraca uwagę, że percepcja mowy nienawiści zależna jest od czynników, takich jak: płeć (mężczyźni są bardziej obojętni na to zjawisko niż kobiety), poziom wykształcenia i wielkość miasta (osoby wykształcone z dużych miast częściej zwracają uwagę na to zjawisko). Wyniki badań wskazują, że 50% Polaków zetknęło się z hejtem¹⁹. Komunikaty hejterskie, jak i te związane z mową nienawiści, są krzywdzące, a ich formy mogą być zakamuflowane²⁰, jednak zawsze są one nacechowane wartościująco. Na podstawie analiz badawczych wyróżniono następujące kategorie opisu hejtu: rodzaj działania, forma użycia języka oraz wynik/powód emocji. Komentarze hejterskie mogą ujawniać się jako forma ataku (grafiki, filmy, wpisy), mieć charakter cyberprzemocy, mogą przyjmować postać nienawistnych wpisów bądź

¹⁶ M. Peisert, *Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 22, za: A.S. Reber, *Słownik psychologii*, red. I. Kurcz, K. Skarzynska, Scholar, Warszawa 2000, s. 157.

¹⁷ A. Naruszewicz-Duchlińska, *Hejt czy nie hejt? Oto jest pytanie. Wstępne rozważania o internetowych definicjach i opisach hejtu*, „Prace Językoznawcze” 2021, XXIII/2, s. 303-316.

¹⁸ M. Feliksiak, *Spoleczna percepcja przemocy werbalnej i mowy nienawiści. Komunikat z badań*, CBOS, 2007, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2007/K_074_07.PDF, s. 1, [dostęp: 5.11.2022].

¹⁹ M. Feliksiak, *Spoleczna percepcja przemocy werbalnej i mowy nienawiści. Komunikat z badań*, CBOS, 2007, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2007/K_074_07.PDF, [dostęp: 5.11.2022].

²⁰ M. Feliksiak, *Spoleczna percepcja przemocy werbalnej i mowy nienawiści. Komunikat z badań*, CBOS, 2007, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2007/K_074_07.PDF, [dostęp: 5.11.2022].

mogą być różnego rodzaju prowokacjami mającymi na celu wciągnięcie w kłótnię opartą na komunikatach emocjonalnych (nie merytorycznych). Takie wpisy lub komentarze są zwykle ukierunkowane na wyrządzenie zła lub krytykę²¹. Wypowiedzi hejterów²² odnoszą się do treści (dotyczą one negatywnego stosunku do osoby, zwykle hejter poniża, umniejsza, dyskredytuje inną osobę, natomiast jego wypowiedzi pozbawione są szacunku. Osoby te prezentują wobec innych internautów stosunek lekceważący i stereotypizujący. Wypowiedź hejtera można analizować, biorąc pod uwagę występowanie elementów, takich jak: opis (obrażanie, grożenie), forma (sarkazm, ironia), język (wulgaryzmy, wykluczanie, depersonalizacja), ogólna ocena komunikatu (przekraczanie granicy kultury zachowań i rozmowy)²³. Sprawcy hejtu dokonują redukcji ofiar do przypisywanych im cech pomijających różnice indywidualne²⁴, często przy tym depersonalizując swoich rozmówców. Hejter umieszczając komentarz, przewiduje reakcję audytorium. Jego celem jest to, aby ofiara była negatywnie odbierana przez innych, przekonany jest, że ofiara zasługuje na atak. Hejterzy świat zewnętrzny postrzegają jako wrogi lub niesprawiedliwy²⁵. Komentarz internetowy może być bardzo dotkliwy dla odbiorcy, bo bazuje na mechanizmie zawstydzenia²⁶.

Zwraca się uwagę na szkodliwe społecznie następstwa hejtu i mowy nienawiści. Samo obserwowanie agresywnych zachowań werbalnych zmniejsza wrażliwość i powoduje większą tolerancję na obserwowanie takich treści, a także skutkuje zanikiem norm społecznych²⁷. Obserwowanie hejtu i mowy nienawiści zmniejsza poziom współczucia dla ofiar.

²¹ A. Naruszewicz-Duchlińska, Hejt czy nie hejt? Oto jest pytanie. Wstępne rozważania o internetowych definicjach i opisach hejtu, „Prace Językoznawcze” 2021, XXIII/2, s. 303-316.

²² A. Naruszewicz-Duchlińska, *Nienawiść w czasach Internetu*, Novae Res, Gdynia 2015, za: K. Krejtz, P. Kolenda, *W jaki sposób badać kulturę wypowiedzi w Internecie?*, [w:] *Internetowa kultura obrażania?*, red. K. Krejtz, Interactive Advertising Bureau Polska, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej oraz Ośrodek Przetwarzania Informacji, 2012, s. 17-24.

²³ A. Naruszewicz-Duchlińska, *Nienawiść w czasach Internetu*, Novae Res, Gdynia 2015, s. 9-10.

²⁴ A. Bulandra, J. Kościółek, *Przeciwdziałanie mowie nienawiści*. Podręcznik. *Dla środowiska politycznego*, https://fundacjaWSTRONEDIALOGU.PL/serwis/wp-content/uploads/2016/02/2016_Przeciwdzia%C5%82anie-mowie-nienawis%C5%81ci.pdf, [dostęp: 5.11.2022].

²⁵ A. Naruszewicz-Duchlińska, *Nienawiść w czasach Internetu*, Novae Res, Gdynia 2015.

²⁶ P. Trzaskowski, *Zawstydzanie w komentarzach internetowych – rekonesans pragmatyngwistyczny*, <https://bibliotekanauki.pl/articles/2083582.pdf>, [dostęp dnia: 5.11.2022].

²⁷ M. Jaszczuk-Grzyb, *Mowa nienawiści ze względu na przynależność etniczną i narodową w komunikacji internetowej. Analiza porównawcza języka polskiego i niemieckiego*, https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/25869/1/Magdalena%20Jaszczuk-Grzyb_Rozprawa%20doktorska.pdf

Badacze²⁸ odkryli związek pomiędzy częstotliwością obserwowania nienawistnych wypowiedzi a ich krytyczną oceną. Potwierdzono wpływ czynników środowiskowych w kształtowaniu zachowań agresywnych. Obserwowanie agresji słownej wiąże się z redukcją reakcji emocjonalnych na poziomie fizjologicznym. Obserwowanie hejtu i mowy nienawiści, i zwiększenie tolerancji na takie wypowiedzi wiąże się również z tym, że odbiorcy łatwiej wierzą w zawarte w tych komentarzach treści²⁹.

Mowa nienawiści offline i online – dane statystyczne

Wyniki badań opublikowanych w Wielkiej Brytanii w 2018 roku wskazują, że osoby popełniające przestępstwa związane z mową nienawiści często są sprawcami również innych rodzajów przestępstw. Ofiarami ataków, zgodnie ze statystykami, stają się najczęściej grupy mniejszościowe oraz osoby młodsze. Badania wskazują, że ten rodzaj przestępstw dotyka zwłaszcza osób o odmiennych cechach charakterystycznych, w tym: kolorze skóry, indywidualnym ubiorze, wadze, orientacji seksualnej, religii itp. Grupy prześladowane na tle społeczeństwa wyróżniać może także rodzaj wykonywanego zawodu, niepełnosprawność, czy zainteresowania³⁰. Niestety nie wszystkie zdarzenia związane z mową nienawiści są włączane do statystyk policyjnych, przyczyną tego stanu jest ich niezgłaszanie. Czynnikiem determinującym współpracę z policją w tym zakresie jest stopień, w jakim ofiara uznaje zdarzenie za istotne lub warte uwagi służb. To sprawia, że przestępstwa o charakterze online stanowią obecnie zaledwie mały procent wszystkich przestępstw związanych z mową nienawiści³¹. Zauważa się, że osoby, które doświadczają negatywnych emocji oraz obelg w życiu codziennym, normalizują niekiedy to zjawisko, umniejszając jego znaczenie

²⁸ W.Soral, M.Bilewicz, M.Winiewski, Exposure to hate speech increases prejudice through desensitization, "Aggressive Behavior", 44 (2), 2018, https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/ab.21737?casa_token=d-88MwttJe8YAAAAA:8daUVRgRmWt7diS8yC7Dv3VCTfNDfGsZFL72JF3EVzEGxnWP_WC2slrmA-oczyFqPZg4k_n0o_vB59E6, [dostęp dnia: 5.11.2022].

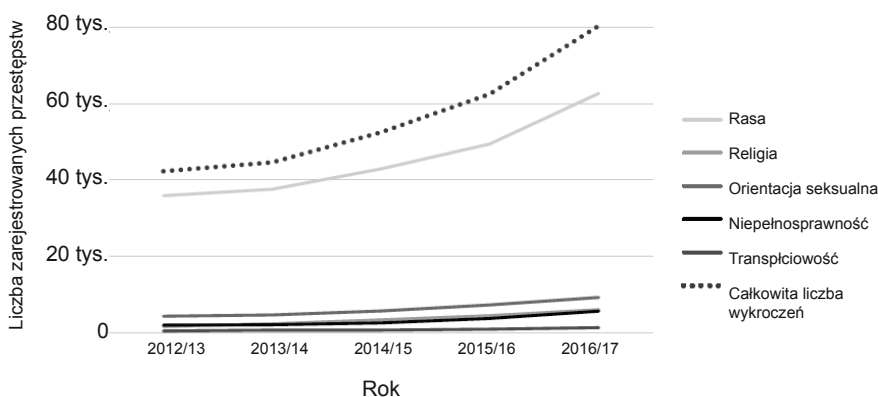
²⁹ W.Soral, M.Bilewicz, M.Winiewski, Exposure to hate speech increases prejudice through desensitization, "Aggressive Behavior", 44 (2), 2018, https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/ab.21737?casa_token=d-88MwttJe8YAAAAA:8daUVRgRmWt7diS8yC7Dv3VCTfNDfGsZFL72JF3EVzEGxnWP_WC2slrmA-oczyFqPZg4k_n0o_vB59E6, [dostęp: 5.11.2022].

³⁰ O. Hambly, J. Rixom, S. Singh, T. Wedlake-James, Hate crime: a thematic review of the current evidence, „Research Report” 102, Home Office, 2018, s. 4.

³¹ Home Office. *Hate Crime, England and Wales, 2016 to 17 [online]*, <https://www.gov.uk/government/statistics/hate-crime-england-and-wales-2016-to-2017> [dostęp 2.11.2022].

i uznają je jako nieodpowiednie w kontekście interwencji policyjnej³². Dane z kartotek dowodzą, że ilość przestępstw podyktowanych mową nienawiści zarówno o charakterze offline, jak i online, rośnie z roku na rok. Najczęściej są to zdarzenia podyktowane pobudkami rasowymi. Niemniej wśród motywów działań przestępcy wymieniają również: poszukiwanie dreszczyku emocji (66%), defensywę (25%), odwet (8%) oraz przekonanie podsycane poczuciem „misji” (mniej niż 1%)³³.

Wykres 1. Przestępstwa związane z mową nienawiści, zarejestrowane przez policję

Źródło: Home Office, 2017³⁴.

Przyczyn tendencji wzrostowej odnośnie do przestępstw związanych z mową nienawiści upatruje się w ogólnej sytuacji społeczno-politycznej,

³² N. Chakraborti, S. Hardy, *LGB&T Hate Crime Reporting: Identifying Barriers and Solutions*, Equality and Human Right Commission, London 2015; National Union of Students, *No Place for Hate: Hate crimes and incidents in further and higher education: disability*, National Union of Students, London 2011; National Union of Students, *No Place for Hate: Hate crimes and incidents in further and higher education: sexual orientation and gender identity*, National Union of Students, London 2011; National Union of Students, *No Place for Hate: Hate crimes and incidents in further and higher education: race and ethnicity*, National Union of Students, London 2012; National Union of Students, *No Place for Hate: Hate crimes and incidents in further and higher education: religion or belief*, National Union of Students, London 2012.

³³ R. D. King, G. M. Sutton, *High Times for Hate Crimes: Explaining the Temporal Clustering of Hate-Motivated Offending*, „Criminology” 51(4), 2013, s. 871-894.

³⁴ Home Office, *Hate Crime, England and Wales, 2016 to 17, Data Tables [online]*, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/651719/hate-crime-1617-hosb1717-tables.ods [dostęp: 2.11.2022].

atakach terrorystycznych³⁵, czy chociażby w bardziej dokładnej i szczegółowej rejestracji zgłoszeń (nie zawsze przestępstwa związane z nienawiścią były właściwie kwalifikowane przez funkcjonariuszy)³⁶. „Williams i Burnap zidentyfikowali gwałtowny wzrost mowy nienawiści na Twitterze na tle rasowym lub religijnym po ataku na Woolwich w 2013 roku. Stanowiło to 1% wszystkich oryginalnych tweetów zidentyfikowanych, jako powiązane z atakiem”³⁷.

Prawdopodobieństwo wystąpienia przestępstwa związanego z mową nienawiści (zarówno offline, jak i online) jest wyższe wieczorami. Szczególnie zauważalne wzrosty odnotowuje się w sobotnie popołudnia. Spadek liczby weekendowych zdarzeń następuje zazwyczaj w niedzielę w godzinach popołudniowych³⁸. Prowadzone statystyki sugerują, że czynnikiem sprzyjającym zdarzeniom są narkotyki oraz alkohol³⁹. Nie bez znaczenia pozostaje również wielkość aglomeracji. W miastach liczba rejestrowanych zdarzeń jest dużo wyższa aniżeli na terenach wiejskich⁴⁰. Na liczbę przewinień o charakterze hejtu może wpływać również rozkład geograficzny⁴¹. Profil przestępców determinuje również lokalna demografia i status zatrudnienia⁴².

Analiza danych demograficznych osób oskarżonych o popełnienie przestępstwa o charakterze hejtu wykazuje, że 80% z nich to mężczyźni.

³⁵ R.D. King, G. M. Sutton, *High Times for Hate Crimes: Explaining the Temporal Clustering of Hate-Motivated Offending*, „Criminology” 51(4), 2013, s. 871-894; G. Cuerden, C. Rogers, *Exploring Race Hate Crime Reporting in Wales Following Brexit*, „Review of European Studies” 2017, 9(1), s.158-164; M. Williams, P. Burnap, *Cyberhate on Social Media in the aftermath of Woolwich: A Case Study in Computational Criminology and Big Data*, „British Journal of Criminology” 2015, 56 (2), s. 211-238; Home Office, *Hate Crime, England and Wales, 2016 to 17, Data Tables [online]*, op. cit.

³⁶ Home Office, *Hate Crime, England and Wales, 2016 to 17 [online]*, op. cit.

³⁷ O. Hambly, J. Rixom, S. Singh, T. Wedlake-James, *Hate crime: a thematic review of the current evidence*, op. cit., s. 12.

³⁸ Home Office, *Hate crime, England and Wales, 2014 to 2015: Appendix tables [online]*, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/467369/hosb0515-apptabs.ods, [dostęp: 2.11.2022].

³⁹ K. Franklin, *Antigay behaviours among young adults: Prevalence, patterns, and motivators in a noncriminal population*, „Journal of Interpersonal Violence” 2000, 15(4), s. 339-362; M. Williams, J. Tregidga, *The All Wales Hate Crime Research Project*, Cardiff University, Cardiff 2013.

⁴⁰ Home Office, *Hate crime, England and Wales, 2014 to 2015: Appendix tables [online]*, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/467369/hosb0515-apptabs.ods [dostęp: 2.11.2022].

⁴¹ Home Office, *Hate Crime Open Data [online]*, <https://www.gov.uk/government/statistics/police-recorded-crime-open-data-tables>, [dostęp: 2.11.2022].

⁴² P. Iganski, L. Dixon, V. Kielinger, G. Mason, J. McDevitt, B. Perry, A. Stelman, J. Bargen, L. Spiridoula, R. Pfeffer, D. Smith, *Rehabilitation of Hate Crime Offenders*, Equality and Human Rights Commission, Edinburgh 2011.

7 na 10 oskarżonych jest rasy białej. Jedna czwarta notowanych ma mniej niż 25 lat, zaś 70% grupy stanowią osoby pomiędzy 25 a 59 rokiem życia⁴³.

Dostępne w literaturze analizy świadczą, że nie ma jednoznacznego związku pomiędzy rodzajem platform internetowymi, ich charakterystyką, a występowaniem hejtu.

Bez względu na wszystko „hejt może mieć poważne i rozległe konsekwencje dla ofiar. W przypadku niektórych ofiar przestępstw dokonanych w następstwie nienawiści wywołany stres może być bardziej dotkliwy niż w przypadku równoważnych przestępstw, które nie są motywowane wrogością wobec ich cech osobistych”⁴⁴. Zjawisko to wywołuje szereg negatywnych emocji, które w konsekwencji przedłużającego się czasu trwania, mogą przyczyniać się do wycofania, zmian w zachowaniu lub deklaratowanych wcześniej preferencjach.

Pracownicy służb mundurowych i ich rodziny jako ofiary hejtu w sieci

Fala internetowego hejtu coraz częściej zaczyna dotyczyć pracowników służb mundurowych. Zjawisko to funkcjonariusze znają nie tylko jako fakty i doświadczenia z życia innych osób, lecz także jako zdarzenia, które bezpośrednio dotyczą ich grupy zawodowej, konkretnych osób lub ich rodzin.

Przykładem może być chociażby sprawa z Łodzi z 2020 roku, kiedy to młody mężczyzna obrażał i groził śmiercią policjantom. W mediach społecznościowych nawoływał do agresywnych zachowań, ataków oraz prześladowania funkcjonariuszy i ich bliskich. W celu ułatwienia agresywnych działań nawoływanym do zbrodni osobom udostępniał zdjęcia rodzin, w tym również dzieci. Zamieszczane w sieci fotografie dotyczyły osób z całego kraju. Przewinca zatrzymany został dzięki pomocy funkcjonariuszy zajmujących się zwalczaniem cyberprzestępczości. Okazał się nim 32-letni bezrobotny łodzianin, wielokrotnie notowany i karany

⁴³ Crown Prosecution Service, *Hate Crime Table 1- Pre Charge Decisions 2010-11 to 2016-17 [online]*, https://www.cps.gov.uk/sites/default/files/documents/data/hate_crime/2016-2017/Hate_Crime_Table_1_Pre_Charge_Decisions_1011_1617.csv, [dostęp:2.11.2022].

⁴⁴ O. Hambly, J. Rixom, S. Singh, T. Wedlake-James, *Hate crime: a thematic review of the current evidence*, op. cit., s. 4.

za przestępstwa kryminalne. Podczas zatrzymania miał przy sobie pistolet i nóż, a także kastety i inne niebezpieczne narzędzia. Prowadził auto, mimo sądowego zakazu. W jego domu znaleziono dilerki z narkotykami, pałkę teleskopową, 4 składane noże i kastet⁴⁵.

Obraz 1. Zdjęcia z portalu Facebook, ukazujące zdjęcia funkcjonariuszy i ich rodzin

Źródło: serwis Fakt.pl.

Do fali hejtu przyczynić się może wykonywanie obowiązków służbowych. Tak było w przypadku funkcjonariuszy z Czarnkowa, którzy zaczęli być hejtowani po zatrzymaniu 25-latkę poszukiwanego przez sąd w celu odbycia kary pozbawienia wolności. Podczas interwencji skazany miał przy sobie narkotyki oraz prowadził pojazd pomimo zakazu. Po opublikowaniu przez rodzinę fragmentu nagrania przedstawiającego działania policji w sieci zawrzało. Na funkcjonariuszy wylała się fala hejtu. Dodatkowo grożono im „popętnieniem przestępstwa na ich szkodę”. W następstwie podjętych działań zatrzymano czterech mężczyzn i dwie kobiety w wieku od 19 do 37 lat⁴⁶.

W Niemczech na początku 2022 r., w Kusel w Nadrenii, doszło do zabójstwa dwojga policjantów. Zdarzenie to wywołało szereg nienawistnych

⁴⁵ MAJ, *Hejter z Łodzi groził śmiercią policjantom. Miał pistolet i nóż*, <https://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/lodz/hejter-z-lodzi-grozil-smiercia-policjantom-mial-pistolet-i-noz/w4tmbt1> [dostęp: 5.11.2022].

⁴⁶ PAP, *W internecie mieli grozić policjantom. „Wpisy, które doprowadziły do fali hejtu”*, <https://tvn24.pl/poznan/czarnkow-policja-zatrzymala-szesciu-hejterow-ktorzy-mieli-grozic-i-zniewazac-funkcjonariuszy-4641248>, [dostęp: 5.11.2022].

komentarzy skierowanych w kierunku ofiar – funkcjonariuszki i funkcjonariusza, którzy zostali zastrzeleni podczas wykonywania rutynowych obowiązków. Powołana w tym celu specjalna grupa dochodzeniowa ‘Hate Speech’ dokonała szeregu kontroli w 15 landach. Hejterami okazały się osoby od 13 do 67 roku życia. 90% z nich stanowili mężczyźni. „Najwięcej nienawistnych wypowiedzi zamieszczonych zostało na Facebooku. Nieco mniej na portalach TikTok, Youtube, Twitter, Instagram i Telegram. W pierwszych trzech tygodniach po przestępstwie grupa dochodzeniowa otrzymała ponad 1600 wskazówek dotyczących mowy nienawiści i podżegania w Internecie w związku z zabójstwem policjantów. Spośród przeanalizowanych przypadków 509 było karalnych. Policja ściga również tych użytkowników, którzy polubili nienawistne komentarze”⁴⁷. Kilka miesięcy po zdarzeniu zatrzymano kolejnego mężczyznę – 55-latkę, sympatyka teorii spiskowych, który zamieszczał w sieci nagrania wzywające do kolejnych morderstw policjantów.

Hejt dotyka także pracowników Służby Więziennej⁴⁸, Służby Granicznej⁴⁹, Wojska Polskiego⁵⁰ czy Straży Miejskiej⁵¹.

Ataki z użyciem sieci stają się coraz bardziej powszechne i dotkliwe. Przeszłości o charakterze hejtu nie są jedynymi wymierzonymi w pracowników służb mundurowych. Grupa ta staje się także uczestnikiem cyberataków hakerskich. Przykładem może być chociażby działanie wymierzone przez rosyjskich hakerów⁵², które miało miejsce w lipcu 2022 roku⁵³. W jego wyniku na wiele godzin przestały działać witryny nie-

⁴⁷ DW. Społeczeństwo, Zabójstwo policjantów. Przeszukania u internetowych hejterów, <https://www.dw.com/pl/zab%C3%B3jstwo-policjant%C3%B3w-przeszukania-u-internetowych-hejter%C3%B3w/a-62193909>, [dostęp: 5.11.2022].

⁴⁸ #stophejtowiwsieci, Służba Więzienna Poznań, <https://www.facebook.com/hashtag/stophejtowiwsieci/>, [dostęp: 5.11.2022].

⁴⁹ Polskieradio24, Są hejtowani za obronę granicy. Rzecznik SG: fala nienawiści przeraża, <https://polskieradio24.pl/5/1222/Artykul/2868969,Sa-hejtowani-za-obrone-granicy-Rzecznik-SG-fala-nienawisci-przeraza>, [dostęp: 5.11.2022].

⁵⁰ Polskieradio24, „Spotykają się z agresją i hejtem”. Żaryn podziękował funkcjonariuszom za służbę na granicy, <https://polskieradio24.pl/5/3/Artykul/2852733,Spotykaja-sie-z-agresja-i-hejtem-Zaryn-podziekowal-funkcjonariuszom-za-sluzbe-na-granicy>, [dostęp: 5.11.2022].

⁵¹ A. Teliszewski, Tarnów: Straż Miejska ma dość zniesławiania i grozi HEJTEROM pozwami, <https://www.se.pl/tarnow/tarnow-straz-miejska-ma-dosc-znieslawiania-i-grozi-hejterom-pozwami-aa-vGRC-Q5RN-2b86.html>, [dostęp: 5.11.2022].

⁵² D. Siemieniecka, M. Skibińska, K. Majewska, Cyberagresja. Zjawisko, skutki, zapobieganie, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2020.

⁵³ L. Palczewski, Cyberatak na Polską Policję. Znamy szczegóły, <https://cyberdefence24.pl/armia-i-sluzby/cyberatak-na-polska-policje-znamy-szczegoly> [dostęp: 5.11.2022].

których wojewódzkich komend policji. Zaznacza się, że liczba przestępstw związanych z hejtowaniem wzrosła w czasie pandemii koronawirusa⁵⁴.

Sposoby reagowania na zjawiska hejtu

Poszukując skutecznych sposobów reagowania na hejt, warto pamiętać o tym, że celem hejtera jest wciągnięcie do rozmowy oraz przyciągnięcie uwagi do komunikatu. U podstaw tych zachowań leżą: lęk, złość, strach⁵⁵, frustracja i potrzeba kontroli. Pomocne w walce z hejtem są asertywność i sztuka celnej riposty⁵⁶. Przykładami pomocnych zwrotów o charakterze asertywnym są: „nie życzę sobie...”, „oczekuję...”, „nie ma zgody na takie zachowanie...”. Zaleca się również konsekwencję w odniesieniu do postawionych zasad i norm (np. „jeśli raz jeszcze tak się do mnie zwrócisz, nie będę się do ciebie odzywał/a”⁵⁷, „jeśli jeszcze raz tak się zachowasz, to...”). Katarzyna Miller zaleca, aby zawsze reagować na hejt (również będąc jego świadkiem), ponieważ brak reakcji oznacza, że przyzwalamy na takie zachowania. Obserwując to zjawisko, należy zgłosić wypowiedź administratorowi strony lub moderatorowi i na forum wesprzeć osobę hejtowaną wspierającym komentarzem⁵⁸. W wywiadzie podaje przykład reakcji na hejterski komentarz: „Człowieku, zastanów się co piszesz!”, „Sam sobie wystawiasz opinię”⁵⁹. Warto by odnieść komentarz hejtera do jego własnych działań. Na hejt można reagować również, stosując humorystyczne i ironiczne komentarze. Przykładami mogą być następujące stwierdzenia: np. „to ciekawe!”, „biorę z ciebie przykład”, „nie

⁵⁴ T. Bodył, Koronawirus w Polsce. Policja: nie będzie pobłażania dla hejterów w Internecie, <https://wiadomosci.wp.pl/koronawirus-w-polsce-policja-nie-bedzie-poblazania-dla-hejterow-w-internecie-6502984968849537a>, [dostęp: 5.11.2022].

⁵⁵ D. Gromnicka, Asertywność w przykładach. Jak się zachowywać w typowych sytuacjach, „Samo Sedno”, Edgard, [b.m.] 2015, s. 20.

⁵⁶ D. Siemieniecka, M. Skibińska, K. Majewska, Cyberagresja. Zjawisko, skutki, zapobieganie, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2020, s.108. za: M. Nöllke, Asertywność i sztuka celnej riposty, tłum. A. Komin, Wydawnictwo BCedu, Warszawa 2010.

⁵⁷ D. Gromnicka, Asertywność w przykładach. Jak się zachowywać w typowych sytuacjach, „Samo Sedno”, Edgard, [b.m.] 2015, s. 20.

⁵⁸ Hejt? Hejtu nie promuję, bo reaguję, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjtk433-7b7AhVDi_0HHbQSchAQFnoECBEQAw&url=https%3A%2F%2Fwww.nowaera.pl%2Fpobieranie-pliku-ee13c5431442aba9f8dc8085694a8a61.pdf&usq=A-OvVaw1XIJ_L2w-eNbj316Qo77wU [dostęp: 5.11.2022]

⁵⁹ Wywiad Joanny Oleszczyk z Katarzyną Miller, Jak sobie radzić z hejtem. 17.09.2020. <https://zwierniadlo.pl/psychologia/454066,1,jak-sobie-radzic-z-hejtem-odpowiada-katarzyna-miller.read>

masz innych problemów?, „jeśli to ci poprawi humor...”, „po prostu zadziwiająca!”, „to twoja opinia”⁶⁰.

Użytkownicy Internetu próbują często przekonać hejtera, podejmując dyskusje merytoryczne, przywołując liczne argumenty, jednak warto pamiętać o wspomnianych wcześniej motywach działań hejtera. Wśród reakcji użytkowników Internetu na hejt wymienia się: brak reakcji, dystans wobec prowokacji⁶¹, podejmowanie dyskusji z hejterem (chęć przedstawienia argumentów, przekonania hejtera). Warto zauważyć, że jeśli osoba hejtowana podejmie próbę agresywnej reakcji, to taka dyskusja może przekształcić się w płomienną kłótnię (ang. *flaming*). W efekcie obie strony będą wobec siebie stosować obelgi i wulgaryzmy. Magda Grzeszczyk proponuje następujące możliwości reagowania na hejterskie komentarze: „zignorować, zgłosić komentarz, usunąć lub ukryć komentarz (w niektórych mediach społecznościowych jest taka opcja), zablokować osobę, odpisać na komentarz publicznie, odpisać na komentarz w wiadomości prywatnej (na priv), w ogóle wyłączyć możliwość dodawania komentarzy pod swoim filmem lub postem, podjąć czynności prawne”⁶². Ostatnie z proponowanych rozwiązań, a mianowicie czynności prawne, warto podejmować w sytuacjach, kiedy hejter w swoich komentarzach zamieszcza groźby, stosuje zastraszania, oczernia lub ujawnia dane osobowe (w takiej sytuacji należy gromadzić dowody, screeny rozmów, aby mogły one być dowodami w sprawie). Autorka sugeruje również, aby wykonany screen komentarza załączyć do wiadomości prywatnej i przesłać do hejtera, zgłosić komentarz lub go usunąć. Proponuje również, aby osoba hejtowana dokonała analizy własnych emocji i nastroju, oceniła, jakie emocje ten komentarz w niej wywołał, określiła czy nadawca jest wobec niej życzliwy i kompetentny. Kolejno wskazuje na usytuowanie otrzymanego komunikatu w tzw. hierarchii krytyków (czy jest to rodzina i znajomi, konstruktywni krytycy, krytycy, łoża szyderców, nikt ważny)⁶³. Zaleca się też przygotowanie merytorycznej odpowiedzi na komentarz

⁶⁰ D. Siemieniecka, M. Skibińska, K. Majewska, *Cyberagresja. Zjawisko, skutki, zapobieganie*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2020, s.108. za: M. Nöllke, *Asertywność i sztuka celnej riposty*, tłum. A. Komin, Wydawnictwo BCedu, Warszawa 2010.

⁶¹ A.Naruszewicz-Duchlińska, Intencjonalne językowe zakłócenia komunikacji internetowej (trolling, flaming, hejting), „Prace Językoznawcze”, 16/4, s.89-97.

⁶² M.Grzeszczyk, *Jak radzić sobie z hejterm w sieci-strategia StresKilera*. <https://streskiler.pl/jak-radzic-sobie-z-hejtem-w-sieci-strategia-streskiler/>

⁶³ M.Grzeszczyk, *Jak radzić sobie z hejterm w sieci-strategia StresKilera*. <https://streskiler.pl/jak-radzic-sobie-z-hejtem-w-sieci-strategia-streskiler/>

hejterski, w którym można podkreślać pozytywne aspekty komunikatu⁶⁴. Inne zalecenia to sformułowanie odpowiedzi wykazującej, że zachowanie hejtera jest głupie i nieracjonalne. Następnym sposobem jest sformułowanie odpowiedzi pozytywnej (lub podkreślającej własne zalety). Można także powiadomić hejtera o wyciągnięciu konsekwencji z jego działań (np. poprzez powiadomienie pracodawcy, organów ścigania) lub jego zablokować⁶⁵.

Warto zachować dystans wobec komentarzy hejterskich, zaleca się przesunięcie uwagi na inny temat, zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa, zablokowanie funkcji dodawania komentarzy⁶⁶ lub włączenie opcji wcześniejszej weryfikacji komentarzy dodawanych na stronie.

Perspektywy przyszłości

Interesujące możliwości walki z hejtem w sieci Internet przynosi połączenie badań społecznych ze sztuczną inteligencją. W eksperymencie⁶⁷ zrealizowanym przez Michała Bilewicza z zespołem do detekcji i przeciwdziałania agresji słownej w Internecie wykorzystano narzędzia sztucznej inteligencji. Opracowano technologię Samurai Labs opartą o modele kontekstowe. Stworzono bota, który miał naśladować użytkownika portalu społecznościowego. Badane były interwencje, które miały wpłynąć na obniżenie poziomu agresji słownej. Wobec komentarzy o charakterze agresywnym zastosowano trzy mechanizmy: normy opisowej (dezaprobaty), normatywną i empatyczną. Autorzy zauważyli, że komunikaty kierowane w odpowiedzi na komentarze agresywne mające charakter normatywny i empatyczny wpływają na ograniczenie agresji słownej użytkowników. Badania te otwierają nowe perspektywy walki ze zjawiskiem hejtu i mowy nienawiści w sieci Internet, wskazując również na skuteczność komunikatów normatywnych i empatycznych w relacjach i doświadczeniu agresji werbalnej.

⁶⁴ M. Wawrzyniak, Hejtoholik, czyli jak zaszczyć się na hejt, nie wpaść w pułapkę obgadywania oraz nauczyć się zarabiać na tych, którzy Cię oczerniają, Helion, Warszawa 2015, s. 190–206.

⁶⁵ M. Czaplicka, Hejt w Internecie. Raport ilościowy, 2015 https://prowly-uploads.s3.amazonaws.com/uploads/landing_page_image/image/11744/raport-o-hejcie-w-sieci.pdf

⁶⁶ M. Kaczmarek-Śliwińska, Hejt jako źródło sytuacji kryzysowych podmiotów w przestrzeni społecznej, „Zarządzanie mediami” 8(2), 2020, s.75-87, <https://www.ejournals.eu/ZM/2020/2-2020/art/16153/>

⁶⁷ M. Bilewicz, P. Tempska, G. Leliwa, M. Dowgiałło, M. Tańska, R. Urbaniak, M. Wroczyński, Artificial intelligence against hate: Intervention reducing verbal aggression in the social network environment, “Aggressive Behavior” 2021, 47 (3), s. 260-266.

Bibliografia

- #stophejtowisecici, Służba Więzienna Poznań, [online] <https://www.facebook.com/hashtag/stophejtowisecici/>, [dostęp: 5.11.2022].
- Będziewska-Michalska M., Hejt Stop, „Gazeta Policyjna” 2020, 183, [online] <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2020/numer-183-czerwiec-2020/189935,HEJT-STOP.html>, [dostęp: 5.11.2022].
- Bilewicz M., Tempka P., Leliwa G., Dowgiałło M., Tańska M., Urbaniak R., Wroczyński M., Artificial intelligence against hate: Intervention reducing verbal aggression in the social network environment, “Aggressive Behavior” 2021, 47 (3).
- Bodył T., Koronawirus w Polsce. Policja: nie będzie pobłażania dla hejterów w Internecie, [online] <https://wiadomosci.wp.pl/koronawirus-w-polsce-policja-nie-bedzie-poblazania-dla-hejterow-w-internecie-6502984968849537a>, [dostęp: 5.11.2022].
- Bulandra A., Kościółek J., *Przeciwdziałanie mowie nienawiści. Podręcznik dla środowiska politycznego*, [online] https://fundacjaWSTRONEDIALOGU.PL/serwis/wp-content/uploads/2016/02/2016_Przeciwdzia%C5%82anie-mowie-nienawis%C-C%81ci.pdf, [dostęp: 5.11.2022].
- Chakraborti N., Hardy S., *LGB&T Hate Crime Reporting: Identifying Barriers and Solutions*, Equality and Human Right Commission, London 2015.
- Crown Prosecution Service, *Hate Crime Table 1- Pre Charge Decisions 2010-11 to 2016-17* [online], https://www.cps.gov.uk/sites/default/files/documents/data/hate_crime/2016-2017/Hate_Crime_Table_1_Pre_Charge_Decisions_1011_1617.csv, [dostęp: 2.11.2022].
- Cuerden G., Rogers C., *Exploring Race Hate Crime Reporting in Wales Following Brexit*, „Review of European Studies” 2017, 9(1).
- Czaplicka M., *Hejt w Internecie. Raport ilościowy*, 2015, [online] https://prowly-uploads.s3.amazonaws.com/uploads/landing_page_image/image/11744/raport-o-hejcie-w-sieci.pdf
- DW. Społeczeństwo, Zabójstwo policjantów. Przeszukania u internetowych hejterów, [online] <https://www.dw.com/pl/zab%C3%B3jstwo-policjant%C3%B3w-przeszukania-u-internetowych-hejter%C3%B3w/a-62193909>, [dostęp: 5.11.2022].
- Feliksiak M., *Społeczna percepcja przemocy werbalnej i mowy nienawiści. Komunikat z badań*, CBOS, 2007, [online] https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2007/K_074_07.PDF, s.1, [dostęp: 5.11.2022].
- Franklin K., *Antigay behaviours among young adults: Prevalence, patterns, and motivators in a noncriminal population*, „Journal of Interpersonal Violence” 2000, 15(4).
- Gajda J., *Agresja językową w stosunkach międzyludzkich*, [w:] W. Gruszczyński, *Język narzędziem myślenia i działania*, red. Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2002.

- Gromnicka D., *Asertywność w przykładach. Jak się zachowywać w typowych sytuacjach*, „Samo Sedno”, Edgard, [b.m.] 2015.
- Grzeszczyk M., *Jak radzić sobie z hejtem w sieci-strategia StresKilera*. [online] <https://streskiler.pl/jak-radzic-sobie-z-hejtem-w-sieci-strategia-streskiler/> [dostęp: 5.11.2022].
- Hambly O., Rixom J., Singh S., Wedlake-James T., *Hate crime: a thematic review of the current evidence*, „Research Report” 102, Home Office, 2018.
- Hejt, <https://sjp.pwn.pl/sjp/hejt;5580544.html>, [dostęp: 5.11.2022].
- Home Office, *Hate Crime Open Data* [online], <https://www.gov.uk/government/statistics/police-recorded-crime-open-data-tables>, [dostęp: 2.11.2022].
- Home Office, *Hate crime, England and Wales, 2014 to 2015: Appendix tables* [online], https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/467369/hosb0515-apptabs.ods, [dostęp: 2.11.2022].
- Home Office, *Hate Crime, England and Wales, 2016 to 17, Data Tables* [online], https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/651719/hate-crime-1617-hosb1717-tables.ods [dostęp: 2.11.2022].
- <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683/art-216>, [dostęp: 5.11.2022].
- <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683/art-212> [dostęp: 5.11.2022].
- <https://www.gov.uk/government/statistics/hate-crime-england-and-wales-2016-to-2017> [dostęp 2.11.2022].
- Iganski P., Dixon L., Kielinger V., Mason G., McDevitt J., Perry B., Stelman A., Barga J., Spiridoula L., Pfeffer R., Smith D., *Rehabilitation of Hate Crime Offenders*, Equality and Human Rights Commission, Edinburgh 2011.
- Jaszczyk-Grzyb M., *Mowa nienawiści ze względu na przynależność etniczną i narodową w komunikacji internetowej. Analiza porównawcza języka polskiego i niemieckiego*, [online], https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/25869/1/Magdalen%20Jaszczyk-Grzyb_Rozprawa%20doktorska.pdf [dostęp: 2.11.2022].
- Jaworska M., *Fenomen hejtu – próba konceptualizacji*. „Studia Methodologica”, 49, s. 73-86. [online], http://studiamethodologica.com.ua/en_CA/monika-jaworska-fenomen-hejtu-proba-konceptualizacji/, [dostęp: 5.11.2022].
- Kaczmarek-Śliwińska M., Hejt jako źródło sytuacji kryzysowych podmiotów w przestrzeni społecznej, „Zarządzanie mediami” 8(2), 2020, s.75-87, [online], <https://www.ejournals.eu/ZM/2020/2-2020/art/16153/>, [dostęp: 5.11.2022].
- King R.D., Sutton G.M., *High Times for Hate Crimes: Explaining the Temporal Clustering of Hate-Motivated Offending*, „Criminology” 2013, 51(4).
- Krejtz K., Kolenda P., *W jaki sposób badać kulturę wypowiedzi w Internecie?*, [w:] *Internetowa kultura obrażania?*, red. K. Krejtz, Interactive Advertising Bureau Polska,

- Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej oraz Ośrodek Przetwarzania Informacji, 2012.
- MAJ, *Hejter z Łodzi groził śmiercią policjantom. Miał pistolet i nóż*, [online], <https://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/lodz/hejter-z-lodzi-grozil-smiercia-policjantom-mial-pistolet-i-noz/w4tmbt1> [dostęp: 5.11.2022].
- Matela-Marszałek W., Infor.pl, „*Hejtowanie w Internecie ma negatywne i poważne konsekwencje dla obydwu stron*” – przekonuje dr Anna Stasiak-Apelska – radca prawny, 2021, [online], <https://www.infor.pl/prawo/prawa-konsumenta/konsument-w-sieci/5274165,Dr-Anna-Stasiak-Apelska-Hejt-jest-wszechobecn.html>, [dostęp: 5.11.2022].
- Młodzież 13+ wspierana i będąca pod opieką Stowarzyszenia „SOS Wioski Dziecięce w Polsce”. Ankieta przeprowadzona w ramach kampanii społecznej „Przemoc w Internecie zostawia niewidzialne rany”, [online], <https://api.ngo.pl/media/get/150113> [dostęp: 5.11.2022].
- Naruszewicz-Duchlińska A., *Nienawiść w czasach Internetu*, Novae Res, Gdynia 2015.
- Naruszewicz-Duchlińska A., *Hejt czy nie hejt? Oto jest pytanie. Wstępne rozważania o internetowych definicjach i opisach hejtu*, „Prace Językoznawcze” 2021, XXIII/2.
- Naruszewicz-Duchlińska A., *Intencjonalne językowe zakłócenia komunikacji internetowej (trolling, flaming, hejting)*, „Prace Językoznawcze”, 16/4.
- National Union of Students, *No Place for Hate: Hate crimes and incidents in further and higher education: disability*, National Union of Students, London 2011.
- National Union of Students, *No Place for Hate: Hate crimes and incidents in further and higher education: race and ethnicity*, National Union of Students, London 2012.
- National Union of Students, *No Place for Hate: Hate crimes and incidents in further and higher education: religion or belief*, National Union of Students, London 2012.
- Nöllke M., *Asertywność i sztuka celnej riposty*, tłum. A. Komin, Wydawnictwo BCedu, Warszawa 2010.
- Palczewski L., *Cyberatak na Polską Policję. Znamy szczegóły*, [online], <https://cyberdefence24.pl/armia-i-sluzby/cyberatak-na-polska-policje-znamy-szczegoly> [dostęp: 5.11.2022].
- PAP, *W internecie mieli grozić policjantom. „Wpisy, które doprowadziły do fali hejtu”*, [online], <https://tvn24.pl/poznan/czarnkow-policja-zatrzymala-szesciu-hejterowktorzy-mieli-grozic-i-zniewazac-funkcjonariuszy-4641248>, [dostęp: 5.11.2022].
- Peisert M., *Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004.
- Polskieradio24, „Spotykają się z agresją i hejtem”. Żaryn podziękował funkcjonariuszom za służbę na granicy, <https://polskieradio24.pl/5/3/Artykul/2852733,Spotykaja-sie-z-agresja-i-hejtem-Zaryn-podziekowal-funkcjonariuszom-za-sluzbe-na-granicy>, [dostęp: 5.11.2022].

- Polskieradio24, Są hejtowani za obronę granicy. Rzecznik SG: fala nienawiści przeraza, <https://polskieradio24.pl/5/1222/Artykul/2868969,Sa-hejtowani-za-obrone-granic-Rzecznik-SG-fala-nienawisci-przeraza>, [dostęp: 5.11.2022].
- Pyżalski J., *Agresja elektroniczna wśród dzieci i młodzieży*, GWP, Sopot 2001.
- Reber A.S., *Słownik psychologii*, red. I. Kurcz, K. Skarżyńska, Scholar, Warszawa 2000.
- Siemieniecka D., Skibińska M., Majewska K., *Cyberagresja. Zjawisko, skutki, zapobieganie*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2020.
- Soral W., Bilewicz M., Winiewski M., Exposure to hate speech increases prejudice through desensitization, "Aggressive Behavior" 2018, 44 (2), https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/ab.21737?casa_token=d88MwttJe8YAAAAA:8daU-VRgRmWt7diS8yC7Dv3VCTfNDfGsZFL72JF3EVzEGxnWP_WC2slrmAoczy-FqPZg4k_n0o_vB59E6, [dostęp: 5.11.2022].
- Teliszewski A., Tarnów: *Straż Miejska ma dość zniesławiania i grozi HEJTEROM pozwami*, [online], <https://www.se.pl/tarnow/tarnow-straz-miejska-ma-dosc-znieslawiania-i-grozi-hejterom-pozwami-aa-vGRC-Q5RN-2b86.html>, [dostęp: 5.11.2022].
- Trzaskowski P., *Zawstydzanie w komentarzach internetowych – rekonesans pragmatyngwistyczny*, <https://bibliotekanauki.pl/articles/2083582.pdf>, [dostęp: 5.11.2022].
- Wawrzyniak M., *Hejtoholik, czyli jak zaszczepić się na hejt, nie wpaść w pułapkę obgadywania oraz nauczyć się zarabiać na tych, którzy Cię oczerniają*, Helion, Warszawa 2015.
- Williams M., Burnap P., *Cyberhate on Social Media in the aftermath of Woolwich: A Case Study in Computational Criminology and Big Data*, „British Journal of Criminology” 2015, 56 (2).
- Williams M., Tregidga J., *The All Wales Hate Crime Research Project*, Cardiff University, Cardiff 2013.
- Wywiad Joanny Oleszczyk z Katarzyną Miller, *Jak sobie radzić z hejtem*. 17.09.2020. <https://zwierciadlo.pl/psychologia/454066,1,jak-sobie-radzic-z-hejtem-odpowiada-katarzyna-miller.read>
- Ziemian K.M., Hejt internetowy jako zniewaga oraz zniesławienie, „Roczniki Administracji i Prawa” 2021, 3, XX1 [online], https://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_5604_01_3001_0015_7554, [dostęp: 5.11.2022].

